

Prevajanje pod črto – prevajalske opombe v slovenskih prevodih besedil Dragana Velikića

Đurđa Strsoglavac

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko

Prispevek predstavlja rabo prevajalskih opomb v slovenskih knjižnih prevodih besedil srbskega avtorja Dragana Velikića, ki se večinoma nanašajo na zunajliterarno resničnost, kulturnospecifične izraze, zemljepisne pojme in uporabno predmetnost. Analiziranih je vseh osem Velikićevih knjižnih prevodov v slovenščino: šest romanov, en esej in ena esejistična zbirka.

Ključne besede: prevajalska opomba, prevajalski postopek, zunajliterarna resničnost, literarni prevod, Dragan Velikić

The paper examines the use of translators' notes in Slovenian literary translations of texts by the Serbian author Dragan Velikić. These notes primarily refer to extraliterary reality, culture-specific expressions, geographical terms, and objects of everyday use. The analysis encompasses all eight of Velikić's works translated into Slovenian: six novels, one essay, and one collection of essays.

Keywords: translator's note, translation strategy, extraliterary reality, literary translation, Dragan Velikić

1 Uvod

Prevajalska opomba v literarnem besedilu je skrajno sredstvo, h kateremu se zateče prevajalec, kadar prevod ni mogoč, s tem pa prizna svoj poraz, meni Umberto Eco (2006: 91), ko govori o absolutnih izgubah v prevodu, kakršne se zgodijo predvsem v primeru besednih iger. Peter Newmark (2000: 148–149) govori o prevajalskih opombah kot o prevajalskem postopku dodajanja informacij v prevodu, ki so po navadi kulturne ali jezikovne in so lahko podane zgolj izven prevoda (v nasprotju z dodatnimi informacijami in pojasnili, ki so lahko integrirani v besedilo z različnimi razširitvami), in priporoča, da prevajalci besedilo dopolnijo tam, kjer menijo, »da se bo bralcem zdelo nezadostno, nepopolno ali nejasno« (2000: 150). Videti je, da smo različni prevajalci besedil srbskega avtorja Dragana Velikića v slovenščino pogosto menili, da se bo bralcem kaj »zdelo nejasno«, saj prevajalske opombe najdemo v vseh slovenskih prevodih njegovih besedil razen v prevodu romana *Astrahan*.

Dragan Velikić (rojen leta 1953 v Beogradu; diplomiral iz primerjalne književnosti na Filološki fakulteti Univerze v Beogradu; v obdobju 1994–1999 urednik založniške dejavnosti na Radiu B 92; pisal kolumne za *NIN*, *Vreme*, *Danas*, *Reporter* in *Status*; od junija 2005 do novembra 2009 veleposlanik Republike Srbije v Avstriji; njegova besedila so prevedena v šestnajst evropskih jezikov, v arabščino in perzijsčino; zastopan je v domačih in tujih antologijah; mdr. prejemnik nagrade mesta Budimpešte za leto 2013, dveh NIN-ovih nagrad za roman leta (2007, 2015), nagrade Kleti Radovanović za življenjsko delo leta 2016 in leta 2019 mednarodne nagrade za književnost Vilenica, ki jo podeljuje Društvo slovenskih pisateljev) je v slovenskem prevodnem literarnem sistemu eden najvidnejših srbskih avtorjev. Prvi slovenski prevod kakšnega njegovega besedila je izšel leta 1992 (esej *Glas iz razpoke*), nato so sledili prevodi romanov *Astrahan* (2004), *Dantejev trg* (2013), *Bonavia* (2014), *Rusko okno* (2014), *Preiskovalec* (2018), *Naslov* (2020) in esejistične zbirke *O pisateljih in mestih* (2019) ter kar nekaj prevodov v periodiki. Naslovi literarnih del dobro povzamejo značilnosti Velikićeve proze in esejistike, ki jo izrazito zaznamuje gibanje, premikanje, potovanje, svojevrstno portretiranje prostora skozi čas in časa skozi prostor. Njegove literarne osebe so razmeščene tako v času kot v prostoru, vedno jih najdemo nekje vmes, v razpoki. Topografija njegovih romanov se razteza prek srednje Evrope tako na zahod kot na vzhod. To premikanje kot zakonitost življenja ni samo prestavljanje iz prostora v prostor, temveč tudi iz časa v čas, medtem pa ves čas poteka preiskava, svojevrstno brskanje po življenjskih zgodbah, vsakdanjkih, skozi katero so portretirani literarne osebe ter dogajalni prostori in časi. Hkrati lahko Velikićeve besedila beremo kot skrbno

urejene kataloge drobnih reči, spominov, dogodkov, replik, okruškov življenj literarnih oseb, ki so živele v različnih okoljih, različnih državah, različnih družbenih sistemih, med različnimi, pa vendar tako enakimi/istimi štirimi stenami. Pisava Dragana Velikića je žanrsko neopredeljiva in neenoznačna. Prepletajo se esejizem, literariziranost, izpovednost, popisovanje, katalogiziranje, angažiran odnos do družbe.

Vsako Velikićevo prozno besedilo je vračanje v prostor in v čas, kjer so njegove literarne osebe že bile, kjer je bil tudi sam, bodisi kot avtor bodisi kot pripovedovalec, popisovalec, preiskovalec. Roman *Bonavia* se začne: »Spet na kraju zločina, si misli. Če bi bile misli vidne, kakšen pekel bi bil to!« (Velikić 2014: 7). In kjer se eno Velikićevo besedilo konča, tam se naslednje začne, vendar ne kronološko in ne na enak način. Resnično izrazito prepoznavna avtorska »dobra pot«, na kateri smo prevajalci v slovenščino očitno res pogosto naleteli na ovire, ki smo jih v dobrobit bralcev premagovali s številnimi opombami (ravno v prevodu romana *Bonavia* jih je kar 40).

2 Opombe

2.1 Avtorske opombe

Pravzaprav nobeno Velikićevo besedilo v slovenščini ni brez opomb, saj jih najdemo tudi v romanu *Astrahan*. Gre za tri avtorske opombe, tj. sestavni del izvirnika, pri čemer lahko zadnjo opombo razumemo kot avtorjevo »prevajalsko« opombo. Opombe so sprotne, zaporedno številčenje velja za eno poglavje, v naslednjem poglavju se znova začne na začetku:

- (1) *Homo tiranicus*: križanec, dolga leta vzgajan v laboratorijih Mičurinove domovine,¹ se je spretno prikradel v vzhodnoevropske studie in jim vsilil ne samo žanra, ampak tudi scenarij.

¹ Ivan Vladimirovič Mičurin (1855–1933), ruski znanstvenik, selekcionar. Dolga leta se je ukvarjal z izboljševanjem sort sadnega drevja in njihovim prilagajanjem ostrim podnebnim razmeram srednje in severne Rusije. To je skušal doseči s križanjem in cepljenjem geografsko med seboj oddaljenih rastlin. (Velikić 2004: 15)

- (2) Razočaran, vendar še vedno suženjsko predan Vladimirjev² vizijam, se je Stanimir po smrti svoje žene pridružil staremu krogu, nerazdružljivi bratovščini žrtev in zasledovalcev.

² Mišljen je Vladimir Iljič Lenin, ne Vladimir Nabokov. (Velikić 2004: 16)

- (3) Kraj oddiha za našega junaka je bila *casa di riposo*¹ gospe Anite Rupeni, Via Giulia številka 3, čez cesto od Mestnega parka.

¹ Počitniški dom, penzion, dom za ostarele (Velikić 2004: 173)

Avtorjeve opombe, ki se nanašajo na citate iz drugih besedil in navedbe virov, najdemo v romanih *Dantejev trg* (odlomki iz besedil Labuda Ivanovića) in *Naslov* (odlomki iz besedil Boška Tokina, Dragomirja Brzaka, Svetlane Velmar Janković, Iva Čipika, Bore Stankovića, Marine Durnovo, Vladimirja Gločerja, Daniila Harmsa) ter v zbirki *O pisateljih in mestih* (odlomek iz besedila Itala Sveva).

2.2 Prevajalske opombe

Prevajalske opombe so po navadi opremljene z oznako »Op. prev.«, lahko so sprotne ali končne (na koncu poglavja ali na koncu knjige), splošne (veljajo za celotno besedilo), označene so lahko z zaporednimi številkami ali zvezdicami. V analiziranih prevodih najdemo tako ene kot druge in tako z oznako »(Op. prev.)« oz. »(*Opomba prevajalca*)« kot brez oznake (nadomeščena je s splošno oznako pri prvi opombi: »Vse opombe so prevajalkine.« (Velikić 2019: 10) in »Ta in vse naslednje opombe v knjigi so prevajalkine.« (Velikić 2020: 7)).

Največ prevajalskih opomb se nanaša na zunajliterarno resničnost, zemljepisne pojme, kulturnospecifične izraze in uporabno predmetnost. Veliko je tudi prevajalskih opomb, v katerih je naveden vir v izvirniku citiranega besedila, ki je prevedeno v slovenščino oziroma je že del slovenskega prevodnega literarnega sistema. Na primer:

- (4) Nezgrešljivo sem jih prepoznal ob prvem srečanju, kot se je to zgodilo s Steinerjem na sedeminosemdeseti strani Remarquovega romana *Ljubi svojega bližnjega*.

*Obstal je pod cestno svetilko in izvlekel potni list. Johann Huber! Delavec! Mrtev si in gniješ v zemlji nekje v Grazu – tvoj potni list pa živi in je veljaven pri oblasteh. Živim tudi jaz, Josef Steiner, toda brez potnega lista sem pri oblasteh mrtev. Zasmejal se je. Zamenjajva, Johann Huber! Daj mi svoje življenje na papirju in vzemi si mojo smrt brez papirja! Če nam živi ne pomagajo, nam morajo mrtvi!**

*Prevedel Bruno Hartman. V: Erich Maria Remarque, *Ljubi svojega bližnjega*, Založba Obzorja, Maribor, 1982, 87–88. (Op. prev.) (Velikić 2018: 53)

- (5) Ni naključje, da je samega sebe predstavljal v tretji osebi in pravo ime Ettore Schmitz odklanjal celo v »anonimnem« obdobju od rojstva pa do uradnega vstopa v svet literature z romanom *Neko življenje*.¹²

¹² *Una vita*. Trst: Libreria editrice Ettore Vram, 1892. V slovenščini je roman izšel z naslovom *Življenje*, prevedel Dean Rajčič, Celje: Mohorjeva družba in Društvo Mohorjeva družba, 2014. (Velikić 2019: 72)

Prevajalske opombe v analiziranih prevodih so si po strukturi, obliki, dolžini in pogostnosti zelo različne, ravno tako po stopnji vidnosti prevajalca_ke.

2.2.1 Prevajalske opombe v eseju Glas iz razpoke

V prevodu Borisa A. Novaka, ki obsega 33 strani, so tri sprotne prevajalske opombe, označene z zvezdico.

- (6) Včasih sem čutil ponižanje v imenu nekaterih meni ljubih ljudi, ki so kot pajaci stali na beograjskih ulicah, pričakujoč *štafeto*, fetiš, ki so ga podeleževali dragemu Titu za njegov rojstni dan maja meseca. Višek farse je bil 4. maja leta 1980, ko je Tito umrl. Ljudje po vsej Jugoslaviji so jokali, po ulicah je bled hodil ves tisti svet, ki ga jaz s kratko definicijo imenujem *zbeg*.*

* Etimološki izvor srbohrvaške besede *zbeg* je – *beg*, vendar pa je ta izraz neprevedljiv v vseh svojih pomenskih razsežnostih in zgodovinskih konotacijah. Po vojni je predstavljal predvsem oznako za ljudstvo, ki se je za časa narodnoosvobodilnega boja umikalo pred sovražnikovimi ofenzivami; ti ubogi begunci so s seboj jemali vse, kar so imeli – otroke, živino, cule z obleko ... Pretresljive podobe teh skupin beguncev so postale eden izmed glavnih znakov ikonografije narodno-osvobodilne vojne, pogosta uporaba in zloraba za propagandne namene socialistične ideologije pa je iz *zbega* naredila eno izmed splošnih mest rodoljubne folklore. – Avtor uporablja ta izraz kot metaforo za masovno psihozo, za zbegane, prestrašene ljudi, ki se držijo črede, slepo bežijo pred nevarnostjo in slepo sledijo vodnikom, za oportunistem kot najbolj pogosto taktiko nagona za preživetje. (*Opomba prevajalca*) (Velikić 1992: 20–21)¹

1 Beseda »zbeg« je npr. v romanu *Preiskovalec* prevedena kot umik: »Iz umika leta 1915 obstaja antologijska fotografija kralja Petra – ki so ga ljudje ljubkovalno klicali Pera – na volovski vpregi.« (Velikić 2020: 90).

- (7) Mnoge »modre« akademске glave sodijo v starinarnico, saj v vonju kožuhovine in gođenju po eni sami struni* vidijo izvorno moč pesništva.

* Avtor ima v mislih *gusle*, tradicionalno srbsko glasbilo, ki so ga ljudski pevci (*guslar-ji*) uporabljali kot spremljavo pri petju junaških pesmi, spesjenih v desetercu. (*Opomba prevajalca*) (Velikić 1992: 30)

- (8) Grški pesnik Konstantin Kavafi je napisal pesem, posvečeno barbarom, ki morda ne bodo prišli.* V deželi, kjer živim, barbari žal nenehno prihajajo, po tektonskih podrhtevanjih se spuščajo z goličav, noseč v žilah zdravo kri in živčen značaj.

* V Kavafijevi pesmi *Čakajoč na barbore* dekadentni Rimljani z bojaznijo pričakujejo prihod barbarov, njihovo življenje pa je tako prazno, da se bojazen počasi spreminja v upanje ter nazadnje v razočaranje, ko barbarov ni od nikoder. (*Opomba prevajalca*) (Velikić 1992: 31)

Prevajalec v opombah pojasnjuje zelo na široko, tudi interpretativno (»avtor uporablja ta izraz kot metaforo«; »avtor ima v mislih«), dodaja lastno vednost, stopnja njegove vidnosti je zelo visoka – podobna stopnja prevajalčeve vidnosti je tudi v prevodih romanov *Dantejev trg* in *Bonavia* ter zbirki *O pisateljih in mestih*.

2.2.2 Prevajalske opombe v romanu Dantejev trg

V prevodu Urbana Beline, ki obsega 290 strani, je 17 sprotnih oštevilčenih prevajalskih opomb, od tega se 4 nanašajo na navedbe virov: op. 2 (Velikić 2013: 24) se nanaša na citat iz Kafkove *Sodbe* (»Franz Kafka: *Preobrazba in druge zgodbe, Skice-črtice-novele*. Prevedel Štefan Vevar. Ljubljana: Študentska založba, 2008. Str. 345.«), op. 10 (Velikić 2013: 86) na citat Williama Blaka (»William Blake: *Blake*. Prevedel Veno Taufer. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978. Str. 49. (Op. prev.)«), op. 11 (Velikić 2013: 93) na citat iz Baudelairejevega *Pariškega spleena* (Charles Baudelaire: *Spleen*. Prevedel Marko Crnkovič. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992. (Op. prev.)«) in op. 14 (Velikić 2013: 115) na citat iz Rilkejevih *Pisem mlademu pesniku* (»Rainer Maria Rilke: *Pisma mlademu pesniku. Pisma mladi ženski*. Prevedel Kajetan Kovič. Ljubljana: Študentska založba, 2006. (Op. prev.)«). Podatki o desetih prevodih citatov na začetkih poglavij (tudi tistih, ki še niso prevedeni v slovenščino in jih je prevedel prevajalec romana) so navedeni v seznamu na koncu knjige (»Citati na začetku poglavij«, Velikić 2013: 292), čemur sledi »Zahvala«, v kateri se prevajalec zahvaljuje »osebam, ki so z nasveti in/ali pozornim branjem prispevale k natančnosti in kvaliteti prevoda te literarne umetnine« (Velikić 2013: 293).

Dve opombi naj bi bralcu pomagali razumeti kulturnozgodovinsko besedišče. Prva se nanaša na besedo »dahije«, povzeta je po SSKJ-ju:

- (9) Oporišče dahij,¹ ki so ob prvi srbski vstaji pobegnili iz Srbije, je postalo mesto duhov na dnu Donave.

¹ Samozvani janičarski oblastniki v Srbiji v 19. stoletju. (Op. prev.) (Velikić 2013: 17).

Druga se nanaša na izraz K-U-K (sicer se uporablja zapis k. und k. ali k. u. k. oziroma K. und K. ali K. u. K.), ki je v osrednjejužnoslovanskih jezikih pogost, v slovenščini pa ne.

- (10) V družinskem arhivu je mogoče najti podatek, da so Josefa Škrinerja, ki je postal pomemben dobavitelj K-U-K mornarice,⁹ predstavili avstrijskemu cesarju.

⁹ Kaiserliche und königliche Kriegsmarine – kratica izhaja iz uradnega imena avstro-ogrske vojne mornarice. (Op. prev.) (Velikić 2013: 82)

Nekaj opomb v prevod dodaja prevajalčevo vednost, ki za bralčevo razumevanje besedila ni nujno.

- (11) Spominjam se, v tem mestu so bili ljudje prepričani, da se vsi spomini in zapisi njegovih prebivalcev stoletja dolgo vozijo po mestu, v kočiji spominov, kočijo pa vlečejo konji, ki izstopajo iz fotografij albuma *Grüss aus der Ewigkeit*,³ utelešeni pa ostanejo le, dokler ne uspejo zbrati spominov, ki so nastali tega dne.

³ Pozdravi iz večnosti. (Op. prev.) (Velikić 2013: 30)

- (12) [...] še hitreje gre po Mladinski ulici, v svet pritličij, ki so tonila po klancih Monte Zara, proti Pattinaggiu,⁸ kjer so priimki tako zveneči.

⁸ It. 'drsališče'. Znamenito drsališče v Pulju. (Op. prev.) (Velikić 2013: 76)

- (13) V tem mestu je Vladimir kot v čebelnjaku naselil stotero usod, in ko je petnajst let pozneje za zmeraj zapustil Berlin, je za njim ostala škrlatna sled, še en sloj v kasati¹² mesta.

¹² Tradicionalna sicilijanska sladica. (Op. prev.) (Velikić 2013: 96)

- (14) Živim v četrti, ki je za vas *ultima Thule*,¹⁶ prazen rokav.

¹⁶ Lat. 'poslednja Thule', v antiki bajeslovni otok ali pokrajina na severu Zemlje. Preneseno pomeni tudi skrajno točko, mejo, stopnjo. (Op. prev.) (Velikić 2013: 116)

- (15) Pri oknu v hiši na nasprotni strani ceste se rumeni kapitanov obraz sklanja nad pergamente, na katerih se skrivajo navtični zemljevidi. In še globlje prst drsi po strehah hiš, beli interfati,¹⁷ razprostrti kot rumeno, vlažno listje [...]

¹⁷ Staro ime za nabrano spodnje krilo. (Op. prev.) (Velikić 2013: 198)

Štiri prevajalske opombe se nanašajo na uporabno predmetnost.

- (16) Ni dobro sanjati bazilike, goščave, suhega rastlinja, bodaka,⁶ rdeče, gob, čipk, mrtvih, brezen, vodnjakov in ponorov, denarja, mlečkovke, vode, volkov, šipka, zob, nožev, medu, kola, vresja, šadufa,⁷ navadnega kristavca [...]

⁶ Rastlina iz družine nebinovk, ki ima plodove s kaveljčki. (Op. prev.)

⁷ Sistem za črpanje vode, sestavljen iz posode, droga in protiuteži. (Op. prev.) (Velikić 2013: 62)

Prevajalec je v poglavju o »jeziku sanj« besedo »čičak« prevedel kot bodak in besedo »đeram« kot šaduf ter prevedkoma dodal opombi. Obema bi se zlahka izognil, če bi namesto bodaka uporabil repinec in namesto šadufa, ki ga povezujemo z Nilom in Egipčani, časovno oz. civilizacijsko nevtralne besedne zveze vodnjak na vzvod, vodnjak na vago ali štirna na vago. Videti je, da je imel z jezikom »jezika sanj« kar nekaj težav, sploh če sodimo po prevedku, da ni dobro sanjati »človeške maternice« in »slepih miši« (Velikić 2013: 62) – v izvorniku: »Nije dobro sanjati [...] ženske utrobe [...] slepe miševe« (Velikić 1998: 62).²

Zanimivi sta prevajalski opombi 13 in 15, ki se nanašata na samostalnika gunj in hubertus; najprej izvemo, da je gunj volnena odeja, na naslednji strani pa se razkrije, da gre za pomensko polje pastirske uporabne predmetnosti – za oblačilo, značilno za pastirje: nekdanji pastirji, sedaj generali, so pastirske kožuhe oz. volnene površnike zamenjali za vojaške oz. mestne:

- (17) Knjiga greje močnejše kot gunj.¹³

¹³ Volnena odeja. (Op. prev.) (Velikić 2013: 114)

2 Pri besedni zvezi »ženske utrobe« v izvorniku gre za množino in spolno opredeljenost, v prevedku je slednje nerazumljivo spremenjeno v »človeško« in postavljeno v ednino, besedna zveza »slepi miševi« pa ni izraz za slepe miši oziroma miši, ki so slepe, temveč za netopirje.

- (18) Medtem ko vi iz pastirskih naselij prihajate v prostrana stanovanja, medtem ko gunj zamenjujete s hubertusom,¹⁵ rakijo pa z viskijem, se moje življenje izteka.

¹⁵ Nepremočljivo volнено platno ali oblačilo iz istega materiala. (Op. prev.)
(Velikić 2013: 115)

Opombi 4 in 5 se nanašata na besedno igro, katere prevod je zaradi rabe kultur-nospecifične besede »kažun«, ki sovпада z besedno zvezo »kažu ne«, v slovenščini nemogoč, saj se ne da uporabiti kulturno relativno nezaznamovanega generičnega izraza ali označevalca – kot priporoča na primer Newmark (2020: 153) – in slovenskega glagola »kazati«.

- (19) Darka je sama sedela v kupeju; njen pogled se je zatopil v zeleno rastlinje Vallelunge, opazovala je rdečo istrsko zemljo, zapuščene železniške postaje, kažune, kažune⁴ ... rečejo ne, reci ne, ne reci,⁵ morda reci da, zakaj ne da, zakaj takšne igre z besedami [...]

⁴ Kažun je tipična istrska kamnita pastirska hišica. (Op. prev.)

⁵ Neprevedljiva besedna igra: *kažune* – *kažu ne*. (Op. prev.) (Velikić 2013: 60)

2.2.3 Prevajalske opombe v romanu Bonavia

V prevodu Dragane Bojanić Tijardović, ki obsega 211 strani, je 40 sprotnih oštevilčenih prevajalskih opomb (vedno pred ločilom, če opombi sledi ločilo), ki se nanašajo na zemljepisne pojme, krajevna lastna imena, uporabno predmetnost in kulturno specifikko. Največ opomb pojasnjuje kraje, naselja, ulice in četrti ter hotele, restavracije in kavarne:

- (20) Rekla je, da se vsak dan pelje s šestnajstko s Karaburme¹, kjer stanuje, v središče mesta.

¹ *Karaburma* – mestna četrt v vzhodnem delu Beograda. (Op. prev.)
(Velikić 2014: 11)

- (21) Ponudi pa bizaren podatek, da je imel njegov stric servis za popravilo pisalnih strojev v Ulici 29. novembra².

² Ulica 29. novembra – ena daljših in bolj znanih ulic v središču Beograda, danes Bulevar despota Stefana. (Op. prev.) (Velikić 2014: 12)

- (22) Lajanje psa, ki je pridrvel po strmem klancu od Stolpa Sibirjanina Janka⁴. [...] Ko ga je dve leti po njunem razhodu srečala na Terazijah⁵ [...]

⁴ Stolp Sibirjanina Janka na zemunskem griču Gardoš je simbol Ogrskega kraljestva

v Srbiji. Zgrajen je bil leta 1896, ime pa je dobil po Janosu Hunyadiju, pomembni vojaški in politični osebnosti JV Evrope v XV. stoletju. (Op. prev.)

⁵ Terazije – trg v središču Beograda, ime izvira iz perzijsčine in turščine, pomeni ročna tehtnica. (Op. prev.) (Velikić 2014: 32)

To osebnost srečamo tudi v romanu *Naslov*: »Med sprehodom po Kalemegdanu se je vedno ustavil ob spominskem kamnu, na katerem piše, da so točno na tistem mestu 22. julija 1456 branitelji Beograda na čelu z Jánosem Hunyadijem izbojevali veliko zmago nad Turki. Tako je madžarski velikaš, znan tudi kot Sibirjan Janko, zagotovil mir na južnih mejah habsburške monarhije za naslednjih sedemdeset let.« (Velikić 2020: 93), kakor tudi kulturnospecifični izraz »dušegubka«, ki je v prevodu romanu *Bonavia* v ležečem tisku (v nasprotju z izvirnikom) in opremljen z opombo

- (23) Prekinila je dopisovanje, nič več ni brala beograjskega in zagrebškega tiska na spletu. Vsak dogodek v tej *dušegubki*⁶ Evrope je ocenjevala po komentarjih neutrudnih blogerjev na obeh straneh.

⁶ Dušegubka – tovornjak s plinsko napeljavo, s katerim so Nemci med drugo svetovno vojno prevažali ženske in otroke iz taborišča na starem sejmišču v Novem Beogradu v vasi Jajinci, kjer so jih pokopali, saj so se med vožnjo zadušili s plinom. (Op. prev.) (Velikić 2014: 35),

v romanu *Naslov* pa ne, saj je pojasnilo sestavni del besedila: »Nobenega obeležja ni tudi na Starem sejmišču, zbirnem taborišču za židovske otroke, ženske in starce, ki so jih Nemci vsakodnevno vozili v posebnem tovornjaku dušegubki do vnaprej pripravljenih množičnih grobišč v vasi Jajinci.« (Velikić 2020: 98). Ob tem izrazu naj omenim še prevajalsko opombo, ki pojasnjuje zgodovinsko kulturnospecifično besedno zvezo »novosadska racija«:

- (24) Nikoli več ni prečkala Donave, kjer so drugo vojno zimo med novosadsko racijo³⁴ pod ledom izginili vsi njeni.

³⁴ Novosadska racija – januarja 1942 so madžarski fašisti v drugi svetovni vojni v Novem Sadu in okolici ubili nekaj tisoč Srbov, Judov in Romov in jih zmetali v ledeno Donavo, med njimi je bil tudi oče srbskega pisatelja Danila Kiša. (Op. prev.) (Velikić 2014: 130)

Opombe, ki pojasnjujejo četrti, kraje, trge ipd. in vsebujejo prevajalkino vednost, se kar vrstijo.

- (25) [...] je videla nebotičnike na Crvenem krstu⁷ in pobočja z družinskimi hišami [...]

⁷ Crveni krst – beograjska mestna četrt. (Op. prev.) (Velikić 2014: 36)

- (26) Tudi takrat sta z Marijo skrivaj kadili pri oknu hotela v Vrnjački Banji⁸.

⁸ Vrnjačka Banja – turistični kraj in zdravilišče blizu Kraljeva, priljubljena točka za šolske izlete. (Op. prev.) (Velikić 2014: 42)

- (27) Ure in ure sta se sprehajala od muzeja na Ušću⁹, ob Donavi [...]

⁹ Ušće – sotočje Save in Donave. (Op. prev.) (Velikić 2014: 46)

- (28) Nato sta se povzpela k Muharju¹⁰, obiskala židovsko pokopališče [...]

¹⁰ Muhar – majhen trg v Zemunu, ime je dobil po znanem trgovcu Ivanu Muharju, ki je tam pred drugo svetovno vojno zgradil hišo. (Op. prev.) (Velikić 2014: 47)

Prevajalske opombe se pogosto kopičijo, prepletajo se pojasnila kulturnospecifičnih pojmov in izrazov ter krajevnih lastnih imen – na primer na strani 52 sta dve opombi in na sosednji, 53. strani štiri:

- (29) *Slavska*¹² *sveča neslišno gori, plamen povzdiguje duše.* [...]

*Poleti, ko vročina prekrije mesto, da puhti od žarečega asfalta, iz Ulice Strahinjića Bana*¹³, *z obrobja* [...]

¹² Slava – srbski družinski pravoslavni praznik. (Op. prev.)

¹³ Ulica Strahinjića Bana – ulica v središču Beograda, imenovana po junaku iz ljudske pesmi; v devetdesetih je postala znana po številnih lokalih in prostituciji na visoki ravni, zato ji pravijo tudi silikonska dolina. (Op. prev.) (Velikić 2014: 52)

- (30) [...] *z Bulevarja*¹⁴, *splavov na Savi in Donavi prihaja hrušč.* [...]

Vsi so vključeni v igro [...] *Piramida, zgrajena s skrivnostno mimiko in šepetom, odstotki in reketom*¹⁵. [...]

*Na dvoriščih vil na Dedinju*¹⁶ *ikone od sramu zapirajo oči.* [...]

Ugasne prenosni računalnik in se odpravi na Kalemegdan. Ustavi se šele na ploščadi pred kipom Zmagovalca¹⁷.

¹⁴ Bulevar – Bulevar revolucije, zdaj Bulevar kralja Aleksandra, ena najdaljših ulic v središču mesta. (Op. prev.)

¹⁵ Reket, reketiranje – mafijska varščina. (Op. prev.)

¹⁶ Dedinje – beograjska ekskluzivna mestna četrt z družinskimi vilami premožnih. (Op. prev.) ¹⁷ Zmagovalec (*pobednik*) – kip na mestni trdnjavi Kalemegdan, katerega avtor je hrvaški kipar Ivan Meštrović; predstavlja simbol zmage – nagega moškega z mečem v eni in sokolom v drugi roki. (Op. prev.) (Velikić 2014: 53)

Beseda »reket« je npr. v romanu *Naslov*, kjer je večkrat omenjen tudi Zmagovalec, prevedena kot izsiljevanje: »Ravno ta odmaknjenost, primerna za skrivanje, pa tudi za pobeg čez ravne strehe sosednjih stavb, je v Vladanovi glavi sprožila misel, da bi kakšen kriminallec z veseljem kupil to stanovanje. Kaj je zanje sto tisoč evrov? Malenkost, ki se zbere z izsiljevanjem, dilanjem, davčno utajo.« (Velikić 2020: 39);³ »Vladanovi sprehodi so se končevali na Kalemegdanu, na ploščadi pred Meštrovićevim spomenikom Zmagovalcu, mestu zmagovalcu.« (Velikić 2020: 60).

- (31) Ladijska sirena je splašila ptice v močvirju Ratnega ostrva²⁰.

²⁰ Ratno ostrvo – otok ob sotočju Save in Donave, že od nekdaj pomembna vojaška strateška točka. (Op. prev.) (Velikić 2014: 58)⁴

- (32) Večer, ko sem šel na Slavijo²¹ po pošiljko, ki mi jo je prinesel voznik avtobusa iz Podgorice. [...]

Pisal bi o razpadajočih avtobusih in tramvajih, nagnjenih šestnajstkah²², ki so se polnile tudi, ko se je zdelo, da vanje ne gre več niti šivanka [...]

²¹ Slavija – največji mestni trg in pomembna prometna točka v središču mesta. (Op. prev.)

²² Šestnajstka – številka avtobusne proge od Novega Beograda do Karaburme. (Op. prev.) (Velikić 2014: 59)⁵

- (33) Tista hiša na Zvezdari²³ je porušena, je oče ponovil nekajkrat.

²³ Zvezdara – vzhodna hribovita mestna četrt, ki je ime dobila po astronomskem observatoriju, zgrajenem leta 1932 na vrhu hriba Veliki Vračar. (Op. prev.) (Velikić 2014: 63)

- (34) Kolikokrat je še kot otrok v mislih plul okoli Avstralije, presenečen nad podatkom, da so bili prvi beli priseljenci kaznjenci iz Anglije. Veliko let pozneje sta bila odločilna ravno ta podatek in njegov dorčolski³¹ humor, ko je pri koncu razgovora, ki ga je z njim opravil avstralski vicekonzul,

3 »A baš ta skrajnost pogodna za skrivanje, ali i za begstvo preko ravnih krovova susednih zgrada, pokrenula je u Vladanovoj glavi misao da bi neki krimos rado kupio taj stan. Šta je njima sto hiljada evra? Sitnica koja se nakupi reketom, dilovanjem, utajom poreza.« (Velikić 2019a: 38).

4 Ime otoka je npr. v romanu *Naslov* prevedeno: »Od tam je opazoval sotočje Save in Donave, velikansko školjko Muzeja sodobne umetnosti, daljne strehe Zemuna, Vojni otok, vojvodinsko ravnico.« (Velikić 2020: 60).

5 Ker se je prva prevajalska opomba nanašala na »se vsak dan pelje s šestnajstko s Karaburme, kjer stanuje, v središče mesta« (Velikić 2014: 11), je ta res odvečna. Šestnajstka se večkrat pojavi tudi v romanu *Naslov*, npr.: »Iti v mesto je pomenilo prečkati Brankov most, napotiti se kamorkoli stran od novobeograjskih spalnih naselij. Kajti mesto je bilo za Vladana prostor, po katerem je hodil peš, ko je stopil s tramvaja pri glavni avtobusni postaji ali v prejšnji letih – ko tračnice še niso segle na novobeograjsko stran – pri Brankovem mostu zapustil natlačeno zgibno šestnajstko in v širokem loku prek Kalemegdana in Dorčola prispel na Palilulo, v srce mesta, na Tašmajdan.« (Velikić 2020: 57–58).

na vprašanje, ali je bil kdaj obsojen, odgovoril: »Nisem vedel, da je to še vedno pogoj za vstop v Avstralijo.«

³¹ Dorćol – osrednja mestna četrt, leži med Kalemegdanskim parkom, Bulevarjem Despota Stefana in Donavo; ime izvira iz turške besede, dort' jol, kar pomeni križišče štirih ulic. (Op. prev.) (Velikić 2014: 95)

- (35) Tesnoba slovesa se začne topiti takoj, ko vlak pripelje iz Bežanijskega predora³³ in zdrvi proti Zagrebu.

³³ Bežanijski predor – železniški predor na zahodni strani Beograda. (Op. prev.) (Velikić 2014: 128)

- (36) In podatek, da so imeli njeni starši pekarno v Malem Mokrem Lugu³⁵.

³⁵ Mali Mokri Lug – obrobno beograjsko naselje s številnimi vodnimi izviri. (Op. prev.) (Velikić 2014: 134)

- (37) Česar ni nikoli počel v Beogradu, kjer se je držal svoje soseske in mu ni padlo na pamet, da bi se recimo usedel na avtobus številka 36 na Zelenem vencu³⁶ in se odpeljal na Bežanijo³⁷, izstopil na končni postaji pri tržnici in potem zijal v ljudi.

³⁶ Zeleni venac – ena večjih mestnih tržnic in avtobusna postaja za mestne avtobuse. (Op. prev.)

³⁷ Bežanija – mestna četrt v Novem Beogradu, nekoč vas. (Op. prev.) (Velikić 2014: 167)

Druga večja skupina prevajalskih pripomb se nanaša na kulturo, kot jo opredeljuje Newmark (2000: 151), tj. »na način življenja in njegove pojavne oblike, značilne za skupnost, ki kot sredstvo izražanja uporablja svojstven jezik«, kamor sodita tudi materialna in družbena kultura.

- (38) Na pločniku pred njim so bile tri škatlice vžigalic na kosu zelene čohe. Mladenič, sklonjen nad njimi, jih je spretno premeščal. Kroglica je izginjala pod škatlicami. [...]

– Če so šibičarji³ edini goljufi, živimo v raju.

³ Šibičarji – prevaranti pri igri s škatlicami vžigalic in prevaranti na splošno. (Op. prev.) (Velikić 2014: 13)

- (39) Preide na strani s kulturo. Otvoritev 43. Bitefa¹¹. Sliši hrup občinstva v avlah Centra Sava.

¹¹ BITEF – beogradski internacionalni teatarski festival, mednarodni gledališki festival, ustanovljen leta 1967, na katerem gostujejo gledališča z novimi in avantgardnimi umetniškimi dosežki. (Op. prev.) (Velikić 2014: 48)

- (40) Dovolj imam teh finih Beograjčanov, ki sanjajo, da bi zadeti pričakali jutro s trubači¹⁸! [...]

Molitve v cerkvi svete Petke¹⁹.

¹⁸ Trubači – trobentači. (Op. prev.)

¹⁹ Cerkev svete Petke – cerkev v spodnjem delu beograjske trdnjave na Kalemegdanu, zgrajena v 19. stoletju ob izviru zdravilne vode. (Op. prev.) (Velikić 2014: 57)

Kot meni Newmark (2000: 156), je hrana kot del materialne kulture »za mnoge najobčutljivejši in najpomembnejši izraz nacionalne kulture; izrazi za hrano pa se morajo podrediti najbolj raznolikim prevajalskim postopkom«. Transferenca ali prenos v literarnih prevodih ponuja »lokalno barvitost in vzdušje«, hkrati pa »ovira razumevanje, poudarja kulturo in izključuje sporočilo« oziroma »ne komunicira«, saj kulturnospecifično poimenovanje iz izhodiščnega jezika le prenesemo v ciljni jezik, kulturna komponentna analiza pa velja za najbolj natančen prevajalski postopek, »ki izključuje kulturo in osvetljuje sporočilo« (2000: 154), saj kulturnospecifični izraz izhodiščnega jezika prevedemo s kulturno nevtralnimi izrazi ciljnega jezika. Prevod romana *Bonavia* ponuja »lokalno barvitost in vzdušje« s transferencami, vendar z opombami, pri čemer se op. 24 in op. 26 zdita pretirani oziroma nepotrebni (tako transferenci kot opombi), saj ne gre za predmetnost, ki v okolju ciljnega jezika oziroma v ciljni kulturi ne bi bila znana – v nasprotju s predmetnostjo »proja« (op. 28).

- (41) Grizlja orasnice²⁴.

²⁴ Orasnice – tradicionalno pecivo iz stopenih beljakov, sladkorja in veliko orehov. (Op. prev.) (Velikić 2014: 64)

- (42) Okus višnjevca, prsti, lepljivi od orasnic in vanilic²⁶, glasba, ki uspava.

²⁶ Vanilice – tradicionalno dolgotrajno zimsko pecivo z mastjo in domačo marelično marmelado. (Op. prev.) (Velikić 2014: 69)

- (43) Kanapeji iz *Sonate*, ki za podlago niso imeli samo rezin francoske štruce in črnega kruha, temveč tudi projo²⁸, so osvojili sprejeme in bankete.

²⁸ Proja – tradicionalna spečena slana jez iz koruzne moke. (Op. prev.) (Velikić 2014: 76)

Dogajalni prostor v romanu *Bonavia* ni le Beograd (in Srbija), kot bi se lahko zdelo na podlagi doslej predstavljenih prevajalskih opomb, temveč tudi druga mesta in države ter tamkajšnji hoteli, restavracije, slaščičarne, ustanove ..., s prevajalskimi opombami pa so opremljeni le beograjski oziroma srbski (in vsa

tovrstna poimenovanja so pisana ležeče oziroma neležeče, če je preostalo besedilo ležeče – v nasprotju z izvirnikom). Zgoraj omenjena *Sonata* je na primer kavarna na Dunaju.

- (44) Samo enkrat je po prvomajski proslavi – takrat je še živela pri starših – šla na pijačo v restavracijo hotela *Bristol*²⁵ s podčastnikom iz kasarne, kjer so imeli njeni učenci predstavo. Ni vedela, da je *Bristol* vojaški hotel in da njen izbranec tam stanuje.

²⁵ Hotel Bristol – blizu glavne avtobusne postaje v Beogradu; po umiku iz nekdanjih jugoslovanskih republik so v njem živeli številni pripadniki JLA s svojimi družinami. (Op. prev.) (Velikić 2014: 67)

- (45) *Je premalo, da se spomnim računa v slaščičarni Pelivan*²⁹ *izpred petindvajsetih let?*

²⁹ Pelivan – najstarejša slaščičarna v središču Beograda pri glavni pošti, ki jo je leta 1851 odprl Mustafa Pelivan. (Op. prev.) (Velikić 2014: 84–85)

- (46) *Žveči podarjene obroke v Maderi*³⁰.

³⁰ Madera – znana gostilna v središču mesta ob Tašmajdanskem parku. (Op. prev.) (Velikić 2014: 89)⁶

- (47) [...] sem v bolniški sobi na VMA³⁸, kjer oče leži po operaciji žolčnika.

³⁸ VMA – Vojaška medicinska akademija, znana bolnišnica v beograjski četrti Banjica. (Op. prev.) (Velikić 2014: 203)

- (48) Ta prizor je ozvočen z glasom mamine prijateljice, ki mi je nekaj let po njeni smrti pripovedovala o veselih in brezbriznih dneh na Reki, o zabavah v hotelu *Bonavia*, kjer je goste zabaval legendarni violinist Torma s svojim orkestrom. Poznali sta ga še iz časov, ko je igral v beograjskem baru *Lotos*³⁹.

³⁹ Lotos bar – pri nočni klub na Balkanu, ki je bil odprt leta 1933 v središčni beograjski Knez Mihailovi ulici, pozneje pa se je preselil v Zmaj Jovino ulico. (Op. prev.) (Velikić 2014: 209)

Zadnjo kategorijo prevajalskih opomb v romanu *Bonavia* lahko označimo kot jezi-kovne opombe, saj pojasnjujejo izraze v fiumščini in srbščini, tj. izraze iz izhodiščnega jezika romana.

6 To »znano gostilno« najdemo tudi v romanih *Astrahan*: »Videvali so ga dopoldne v »Moskvi«, »Mažestiku« ali »Maderi«, odpuščali drug drugemu grehe in strastno komentirali podlistke iz dnevnega časopisja [...]« (Velikić 2004: 16) in *Naslov*: »Kakšen luksuz je, ko lahko vsak dan na poti v službo hodi skozi Tašmajdan, pri restavraciji *Madeira* prečka Bulvar, nato pa po Ulici Svetozarja Markovića do Kronske.« (Velikić 2020: 152).

(49) *Bonavia* je bila leta 1952 kategorizirana kot hotel A-kategorije. [...] V njej so se zbirali predstavniki poveljnega meščanskega razreda in Fiumanov⁴⁰, Italijanov, ki so ostali na Reki.

⁴⁰ Fiumani – prebivalci Reke; ital. fiume = reka. (Op. prev.) (Velikić 2014: 216)

(50) Je sploh videl, da Srbija vstaja iz pepela? Po dveh stoletjih imajo vodjo! Novega vožda²⁷!

²⁷ Vožd – vodja. (Op. prev.) (Velikić 2014: 71)

(51) Leta in leta se orientacijske točke ne spremenijo. Odlagališča, barakarska naselja, ciganmale³².

³² Ciganmala – ciganska mahala, ciganski kraj. (Op. prev.) (Velikić 2014: 108)⁷

Glede na število in širšo informativnost prevajalskih opomb v romanu *Bonavia* je videti, da je prevajalka bralcem želela čim bolj približati topografijo izvirnika oziroma značilno avtorjevo pisavo in je za to izbrala tovrsten način (namesto npr. razširitev kot sestavnih delov integralnega besedila).⁸

2.2.4 Prevajalska opomba v romanu Rusko okno

V prevodu Mateja Krajnc⁹, ki obsega 330 strani, je samo ena sprotna prevajalska opomba (četudi je brez oznake »(Op. prev.)«, je jasno, da gre za prevajalsko opombo), označena je z zvezdico in se nanaša na besedno igro z glagolom »stupati« in priimkom literarne osebe Stupar, ki se je v slovenščini ne da doseči:

(52) Jaz se nikoli nisem premaknil z opazovalnice, ti pa stopaš, moj Stopar.*

* V izvirniku: *a ti stupaš, moj Stupare*; v srbskem jeziku gre za besedno igro med glagolom stopati in Rudijevim priimkom. (Velikić 2014a: 336)

2.2.5 Prevajalski opombi v romanu Preiskovalec

V mojem prevodu, ki obsega 275 strani, sta dve sprotni prevajalski opombi, označeni z zvezdico, ki se nanašata na navedbo vira v izvirniku citiranih besedil, ki sta prevedeni v slovenščino, in sicer Remarquovega romana *Ljubi svojega bližnjega* in romana *Ob Rio de La Plati* Karla Maya.

7 V izvirniku: »Stovarišta, kartonska naselja, ciganmale.« (Velikić 2012: 144).

8 Vsak prevajalec ima, kot pravi Vesna Požgaj Hadži (2012: 248) »svoje modele, ki izražajo njegovo dojetje izvirnika, kontrastivnih odnosov med jezikom izvirnika in jezikom prevoda, njegovo poznavanje prevodne tradicije in splošno sposobnost jezikovnega in kulturnega posredovanja.«

9 Prevajalčev priimek je na prvi strani romana zapisan kot Kranjc, v kataložnem zapisu o publikaciji in pri spremni besedi pa kot Krajnc.

- (53) * Prevedel Bruno Hartman. V: Erich Maria Remarque, *Ljubi svojega bližnjega*, Založba Obzorja, Maribor, 1982, 87–88. (Op. prev.) (Velikić 2018: 53)
- (54) * Prevedla Meta Sever. V: Karl May, *Ob Rio de La Plati*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1983, 7. (Op. prev.) (Velikić 2018: 286)

2.2.6 Prevajalske opombe v esejistični zbirki O pisateljih in mestih

V prevodu Mateje Komel Snoj, ki obsega 135 strani, je 14 sprotnih oštevilčenih prevajalskih opomb, med katerimi dve dodatno pojasnjujeta – ena naslov filma in ena prevedek naslova knjižne zbirke, druge pa se nanašajo na navedbe virov.

- (55) Najvznemirljivejša od vseh plovb po mestu se mi je v otroških letih zdela tista, katere cilj je bil Kino Istra, natančneje, večerna projekcija kakega vesterna. Še vedno se spominjam naslova filma: *Traper Kelly*.

¹¹ Mišljen je film Gordona Douglasa *Yellowstone Kelly* iz leta 1959. (Vse opombe so prevajalkine). (Velikić 2019: 10)

Največ prevajalskih opomb je v eseju *Teleskopska osamljenost Ernesta Sábata*, ki se vse razen tiste, ki pojasnjuje prevedek knjižne zbirke Reč i misao in dodaja prevajalkino vednost, nanašajo na navedbe virov v izvirniku citiranih besedil, ki so prevedena v slovenščino, ali na dodatne informacije o v izvirniku omenjenih besedilih. Prve štiri opombe so skoncentrirane v prvih dveh odstavkih eseja:

- (56) V kotu sobe se je z najvišje knjižne police kot daljna luč svetilnika pojavila tanka rdeča knjižica. Bil je *Predor*, Sábátov prvi izdani roman, ki sem ga kupil pred leti še s kakimi dvajsetimi rdečimi knjižicami ponatisov zbirke Beseda in misel.² Že takrat sem *Predor* ločil od drugih in ga z žilico rojenega bibliotekarja ali, natančneje, obsedenega skladiščnika potisnil v komplet debelih knjig španskoameriškega romana, natanko ob Sábátovo mojstrovino *O junakih in grobovih*.³ V tistem času sem prebiral Borgesa in Cortázarja, Sábata pa puščal za kdaj drugič. Poznal sem ga pravzaprav samo iz knjige *Pogovori med Borgesom in Sábatom*.⁴

Petnajst let pozneje sem stal na lestvi in prelistaval *Predor*, da bi našel stavke, ki bi me končno pritegnili k branju Sábata. Ni mi bilo treba dolgo listati; pogled se mi je ustavil na dnu naključno odprte strani: »Moja glava je temen blodnjak. Včasih je, kot da bi mi bliski razsvetljevali nekatere hodnike. Nikoli ne pridem do konca spoznanju, zakaj počnem določene stvari.«⁵

² Knjižna zbirka Reč i misao, ki jo je med letoma 1959 in 2009 izdajala beograjska založba Rad. Bila je prva zbirka žepnih knjig v nekdanji Jugoslaviji.

³ *Sobre héroes y tumbas*, Buenos Aires: Compañía General Fabril Editora, 1961. V slovenščini je roman izšel z naslovom Grobovi in junaki, prevedel Andrej Capuder, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982.

⁴ Jorge Luis Borges in Ernesto Sábato, *Diálogos*, Buenos Aires: Emecé, 1976.

⁵ *Predor*, prevedla Jasmina Markič, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2000, str. 34. (Velikić 2019: 55)

Opombe 6–11 (Velikić 2019: 57–62) se nanašajo na citate iz Sábatovega romana *Abadon, poročevalec*. V prvi tozadevni prevajalski opombi, tj. v op. 6, so navedeni vsi podatki: »*Abadon, poročevalec*, prevedel Miro Bajt, Ljubljana: Nova revija, 2009, str. 141 in 248.«, v nadaljevanju pa se opombe glasijo: »Nav. d., str.« in ustrezna številka strani. Op. 15 (Velikić 2019: 130) se nanaša na citat iz Magrisove esejistične zbirke *Mikrokozmosi* (»*Mikrokozmosi*, prevedla Vasja Bratina in Rada Lečič, Ljubljana: Slovenska matica, 2003, str. 40–41 in 189.«).

Opombi 12 in 13 se nanašata na navedbo vira, k čemur je prevajalka znova dodala lastno vednost oziroma širše pojasnilo:

(57) Ni naključje, da je samega sebe predstavljal v tretji osebi in pravo ime Ettore Schmitz odklanjal celo v »anonimnem« obdobju od rojstva pa do uradnega vstopa v svet literature z romanom *Neko življenje*.¹²

¹² *Una vita*. Trst: Libreria editrice Ettore Vram, 1892. V slovenščini je roman izšel z naslovom *Življenje*, prevedel Dean Rajčič, Celje: Mohorjeva družba in Društvo Mohorjeva družba, 2014. (Velikić 2019: 72)

(58) Sredi osemdesetih let 20. stoletja je tržaški industrialec Fulvio Anzelotti, sicer potomec Ettoreja Schmitza, izdal knjigo *Svevova skrivnost*.¹³

¹³ *Il segreto di Svevo*, Pordenone: Studio Tesi, 1985. Velikić naslov knjige navaja kot *Tajna Itala Sveva*. (Velikić 2019: 77)

Opomba 14 je avtorjeva, nanaša se na daljši citat iz besedila Itala Sveva, dodatek v oglatih oklepajih je prevajalkin: »*Saggi e pagine sparse [Eseji in redke strani]*, Milano: A. Mondadori, 1954. (Op. avt.).« (Velikić 2019: 82)

2.2.7 Prevajalske opombe v romanu Naslov

V mojem prevodu, ki obsega 260 strani, je 7 sprotnih prevajalskih opomb, ki so označene z zvezdico. Dve opombi se nanašata na navedbo vira v izvirniku citiranega besedila, in sicer obstoječega slovenskega prevoda Kavafisovih verzov pred začetkom romana: »Prevedel Venio Taufer. Ta in vse naslednje opombe v knjigi so prevajalkine.« (Velikić 2020: 7),¹⁰ in na informacijo o posebej za slovensko izdajo prevedenem citatu Harmsovega besedila:

(59) *Daniil Harms: Pregon*

En človek je tekel za drugim, medtem ko je tisti, ki je bežal pred njim, sam tekel za tretjim, ta pa ni čutil, da ga kdo preganja, in je samo hitro stopal po ulici.*

* Daniil Harms: iz 2. knjige zbranih del (*Proza in skeči. Dramatika*). Prevedla Lijana Dejak. V izvirniku brez naslova. (Velikić 2020: 257)

Štiri prevajalske opombe so jezikovne (in hkrati družbenokulturno pojasnjevalne):

(60) V turških časih je bilo v mestu prepovedano kajenje na ulici. V hipu se je vnela kakšna slamnata streha. Šele na koncu mesta, tam blizu kamnoloma, so se smele prižgati pipe. Zato Palilula.* Ta beseda – kakor da bi ušla iz kakšne otroške uspavanke. Lula-lula-pali-lula ... Palilula.

* V srbsščini *paliti* (prižgati, prižigati) *lule* (pipe). (Velikić 2020: 14)

(61) Singidun. V keltščini singi pomeni mesto, trdnjava. Dun pa voda. Od tod ime Donavi.* Trdnjava na vodi.

* V srbsščini Dunav. (Velikić 2020: 91)

(62) Ta del mesta se je nekoč imenoval Vračar. Ob Carigrjski poti so živeli Cigani in ponujali svoje storitve, ker jim Turki niso dovolili v mesto. Tam so bile vedeževalke, ki so napovedovale usodo. Zato ime Vračar.*

* Srbsko *vračati* – prerokovati, napovedovati usodo, prihodnost. (Velikić 2020: 172)

(63) Četudi je videl, kaj se je zgodilo z glavno železniško postajo in kako je videti Prokop – Center, Vladanu ni šlo v glavo, da lahko avtobusno vozlišče Beograda, slavni BAS,* kar tako ukinejo.

* Srbsko *Beogradska autobuska stanica* (Beogradska avtobusna postaja). (Velikić 2020: 219)

10 Dodatek »Ta in vse naslednje opombe v knjigi so prevajalkine.« je očitno urednikov, sama sem prevajalske opombe namreč označevala z »(Op. prev.)«, kajti v romanu so tudi številne avtorske opombe (navedbe virov), ki pa so s tem posegom pripisane meni.

Ena prevajalska opomba pojasnjuje kulturnospecifično stalno besedno zvezo:

- (64) Vsakih petdeset let prispejo bodoči stari Beograjčani. Osvajajo salonska stanovanja v »krogu dvojke«* in vile po Dedinju in Senjaku.

* Stari meščanski predel Beograda, tako poimenovan po krožni progi tramvaja številka 2. (Velikić 2020: 60)

3 Sklep

Umberto Eco je na vprašanje, kako to, da je njegov zahtevni roman *Ime rože* doživel tako močan odmev, nekoč odgovoril, da bralca »pritegne jiu jitsu z romanom, odpor romana, njegovo zapeljevanje. Če knjiga takoj počepne, je kurba. Osvajanje kurbe ni nikakršen izziv.« (Virk 1999: 146). Lahko bi rekli, da enako velja tudi za prevajanje – če besedilo pred prevajalcem takoj počepne, ni kaj dosti užitka oziroma pregovornih prevajalskih izzivov. »Usekajmo naravnost že na samem začetku: za popoln užitek pri branju Velikićeve proze je potrebno znanje.«, je v spremni besedi v prevodu romana *Rusko okno* zapisal prevajalec Matej Krajnc (2014: 339). Enako velja za popoln užitek pri prevajanju Velikićevih besedil in kot je videti, se je veliko prevajalskega znanja oziroma vednosti prelilo tudi v prevajalske opombe v slovenskih prevodih (včasih pa smo prevajalci z njimi »priznali poraz«, če se vrnemo k Ecu).

Številne izčrpane, širše razlagalne prevajalske opombe, ki v prevod dodajajo informacije in prevajalčevo vednost, so dvorezen meč; če jih je preveč in če bi se jim prevajalec lahko izognil z razširitvijo, obimensko oznako ali kvalifikatorjem, dosežejo ravno nasprotno od zelenega: besedilo in bralca obremenjujejo in hitro se lahko zgodi, da oznaka »(Op. prev.)« ne pomeni več *opomba prevajalca/-ke*, temveč *opazite prevajalca/-ko*. Newmark (2020: 149) priporoča, da je, kjer je mogoče, »treba dodatne informacije vključiti v besedilo, saj s tem ne motimo bralčevega toka pozornosti – prevajalci se prepogosto tej metodi izognejo«. Tej metodi se je najbolj izogibala prevajalka romana *Bonavia*, v katerem je 40 prevajalskih opomb, med katerimi ni nobene, ki bi se nanašala na navedbe virov v izvirniku citiranih besedil, kar je sicer značilno za prevajalske opombe v prevodih romanov *Dantejev trg*, *Preiskovalec* in *Naslov ter zbirko O pisateljih in mestih*. Za prevodne opombe v delih *Glas iz razpoke*, *Dantejev trg* in *O pisateljih in mestih* je značilno dopisovanje lastne vednosti, o čemer npr. Jiří Levy (Levi 1982: 116) meni, da ni umestno oziroma ustrezno, saj na mestih, »kjer avtor ni vsega povedal – tudi svojim rojakom ne«, prevajalci besedila naj ne bi dopisovali; »neumestno je doreči tisto, kar je avtor v izvirniku zamolčal«. O lastnih jezikovnih prevajalskih

opombah v romanu *Naslov* lahko (resda subjektivno) rečem, da so kar se da jedrnate in le pri izrazih, kjer drugih za bralce nemotečih in neokornih prevajalskih možnosti ni.

Zahvala

Poglavje je nastalo v okviru stabilnega programskega financiranja ARIS. Raziskovalni program P6-0265: Medkulturne literarnovedne študije je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Viri

- Velikić, D. (1991). *Astragan*. Zagreb: Znanje.
- Velikić, D. (1992). *Glas iz razpoke* (B. A. Novak, prev.). Celovec: Wieser.
- Velikić, D. (1998). *Danteov trg*. Beograd: Stubovi kulture.
- Velikić, D. (2004). *Astrahan* (M. Kraigher, prev.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Velikić, D. (2012). *Bonavia*. Beograd: Laguna.
- Velikić, D. (2013). *Dantejev trg* (U. Belina, prev.). Koper: KUD AAC Zrakogled.
- Velikić, D. (2014). *Bonavia* (D. Bojanić Tijardović, prev.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Velikić, D. (2014a). *Rusko okno* (M. Krajnc, prev.). Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev.
- Velikić, D. (2018). *Preiskovalec* (Đ. Strsoglavec, prev.). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Velikić, D. (2019). *O pisateljih in mestih* (M. Komel Snoj, prev.). Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Velikić, D. (2019a). *Adresa*. Beograd: Laguna.
- Velikić, D. (2020). *Naslov* (Đ. Strsoglavec, prev.). Ljubljana: Cankarjeva založba.

Reference

- Eco, U. (2006). *Otprilike isto: iskustva prevođenja* (N. Raspudić, prev.). Zagreb: Algoritam.
- Krajnc, M. (2014). Če se dobro organiziraš, gre vse zlahka. Nekaj besed o Ruskem oknu Dragana Velikića. V D. Velikić, *Rusko okno* (M. Krajnc, prev., str. 339–345). Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev.
- Levi, J. (1982). *Umjetnost prevođenja* (B. L. Dabić, prev.). Sarajevo: Svjetlost.
- Newmark, P. (2000). *Učbenik prevajanja* (M. Gajgar, prev.). Ljubljana: Krtina.
- Požgaj Hadži, V. (2012). Prevajanje preteklika. V V. Požgaj Hadži in sod., *Izazovi kontrastivne lingvistike / Izzivi kontrastivnega jezikoslovja* (str. 239–248). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Virk, T. (1999). Blišč in beda fikcije. V U. Eco, *Šest sprehodov skozi pripovedne gozdove* (V. Troha, prev., str. 139–148). Ljubljana: LUD Literatura.